

УДК 94 : 329.285 (477.74-25) «1900-1937»
DOI: <https://doi.org/10.33782/2708-4116.2021.2.66>

*Віктор Савченко**

«БАБУСЯ АНАРХІЇ». ОЛЬГА ТАРАТУТА – ФЕНОМЕН ЖІНКИ У РЕВОЛЮЦІЙНУ ДОБУ (1903-1938)

Анотація: У статті розглядається біографія найбільш відомої анархістки України Ольги Таратути, що була в числі засновників анархістських організацій в Україні у 1903 р., та одним з останніх лідерів анархістського підпілля в СРСР у 30-х рр. ХХ ст.

О. Таратута починала з організації гучних терористичних актів про які писали всі газети Російської імперії, згодом стала опікуватися анархістськими дисидентами, яких переслідувала радянська влада, встигла «поспівпрацювати» з Н. Махном, згодом намагалася організувати робітничий рух проти «диктатури пролетаріату». Найбільш відома діяльність О. Таратути в анархістських структурах Києва, Одеси, Харкова.

Розглядаючи долю О. Таратути, автор робить узагальнення стосовно феномену участі жіноцтва в анархістському русі України, де тисячі жінок опинилися під «чорним» прапором анархістських ідей.

Ключеві слова: революція, заслання, опозиція, анархізм, тероризм, фемінізм, імперія, радянська влада



Ольга Таратута
(джерело: Вікіпедія)

Питання участі жінок у революційних подіях ХХ ст., їх гендерна мета та завдання часу, прагнення приборкати сексизм залишаються актуальними у сучасній постмодерністській парадигмі. Сьогодні питання реалізації на практиці жіночої рівності і, в той же час, кризи родинних цінностей, стоять особливо гостро. Пошук «золотої середини» затягнувся на століття. Але, й сьогодні радикальні жіночі рухи (анархо-фемінізм) зберігають войовничість початку ХХ ст. й окремі гасла соратниці Ольги Таратути, відомої анархістки та феміністки Еми Голдман.

Необхідно відзначити, що в українській історіографії питання анархістського фемінізму й участі жінок у терористично-му русі фактично ще не розглядалися. Відомі окремі згадки стосовно біографій анархісток, що діяли в Україні, у роботах О. Лебеденка, В. Савченка, В. Чопа¹.

* Савченко Віктор Анатолійович – доктор історичних наук, професор кафедри історії Південноукраїнського національного педагогічного університету імені К.Д. Ушинського (м. Одеса, Україна);

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-5949-2263>; e-mail: lanjeron61@gmail.com

¹ Лебеденко А.М. История анархизма в Украине (кон. 19 – нач. 20 вв.). Киев, 1995; Савченко В. Діяльність анархістських організацій в Україні у 1903-1929 рр.: історичний аспект та політична практика. Київ: НАНУ, 2017; Чоп В. Маруся Никифорова. Запорожжя: Тандем-У, 1998.

Анархістська парадигма сформувала передчасні очікування абсолютної свободи, не- обмеженої заборонами та забобонами. У «тартарари» мали летіти, не тільки держава, при- ватна власність, закони та ієрархії... а й церква, мораль, сім'я, сексуальні табу. Анархісти розглядали жіноцтво як «поневолений клас», що прагне звільнення. Недорозвинений фемі- нізм у Російській імперії початку ХХ ст. інтегрувався з радикальними рухами та партіями. Анархістські ідеологи навіювали думку, що жінка постійно «пригноблена» чолові- ком/батьком, перебуває у «буржуазній в'язниці» – сім'ї/побуті². Ось чому в анархістських групах була велика кількість жінок, у тому числі серед лідерів: О. Таратута, Р. Майденберг, А. Степанова, Л. Бергер, М. Присяжнюк, «Маруся» Никифорова... У 1903–1907 рр. в анархі- стських групах дівчата склали від 30 до 35%. За національною ознакою, серед анархісток, переважали єврейські дівчата, що виривалися з-під тотального контролю кагалу – синагоги – патріархальних батьків. У часи «столипінських краваток» покарання на смерть не стосу- валися молоді, а жінок страчували тільки за власним розпорядженням імператора (такий випадок був тільки в Одесі). Лідери анархістських груп розуміли, що подібні «привілеї» мо- жуть зберегти не одне життя та намагалися залучити дівчат до терору.

«Бабуся російської революції» називали Катерину Брешко-Брешковську, яка з 17- річного віку почала боротьбу за революційні ідеали... Але була у анархістів своя «Бабуся», що у 18 років опинилася у вирі боротьби і 12 разів заарештовувалася за часів царату та «со- ветів». Про цю «бабусю з бомбою» Нестор Махно казав: «В Україні є тільки три анархіста – я, Аршинов та Ольга Таратута».

Ольга Іллівна Таратута (за народженням Елька-Гольда Рувінська) народилася у 1874 р. у с. Ново-Дмитрівка (або у Каховці) Херсонської губернії, у купецькій родині. У 1895 р. стався її перший арешт «за соціалізм», у 1897 р. вона приєднується до соціал-демократичної групи братів Гроссманів – «Південноросійський союз робітників», починає підпільну роботу в Єли- саветграді. У 1901 р. «втекла» до Німеччини-Швейцарії, працювала у групі «Іскра». На почат- ку 1903 р., після близького знайомства з Г. Плехановим і В. Леніним, вона розчарувалася у цих інтриганах і позерах та переходить до групи анархістів, що склалася у Женеві із студентів- емігрантів. У цьому середовищі знаходить чоловіка та приймає його прізвище «Таратута» (анархістські групи були ще місцем знайомства майбутніх подружжів). Рідні сестри Ольги – Хася та Роза знайдуть собі чоловіків з кола ватажків руху – Капелья Ердальєвського та Ізраєля Віленського³. Три сестри та їх чоловіки стануть терористами та лідерами анархізму.

² Гордины братья. Манифест анархистов / Союз пяти угнетенных – союз босяка, женщины, угнет. националь- ности, молодежи и личности. Москва: «Слово истины», 1918. 60 с.

³ **Таратута** Александр (Овсій, Абрам, Шмуль) (1879 р.н., Новомиргород) – чоловік О. Таратути, соц.-дем. з 1898, у 1903 вийшов з РСДРП та долучився до анарх., у 1904 до «Союзу непримиренних», у жовтні 1904 обра- ний делегатом на Лондонський з'їзд анарх.-ком. Арешт у 1905 в Катеринославі, засланий до Сибіру, втік. Арешт. навесні 1907, після 3 років каторги втік за кордон. У 1917–22 – анарх.-синдикал. у Петрограді, Москві. Арешт у 1934, у 1937 розстріляний.

Ердальєвська-Рувінська Хася (1877 р.н., Єлисаветград) – дружина К. Ердальєвського, сестра Ольги Таратути. Долучилася до анарх. у 1903, з 1906 відбувала каторгу, страждала на епілепсію. У 1911 амністована, заслана на поселення до Забайкал.обл.

Ердальєвський Капель (1876 р.н., Єлисаветград) – у 1899 долучився до соц.-дем., у 1903 арешт. по справі одес. групи соц.-дем. Восени 1903 вступив до «Союзу непримиренних», організувавши у 1904 в Катеринославі по- дібну групу. У грудні 1906 арешт., втік за кордон. У Женеві очолив анарх. групу «Бунтарь», ред. газ. «Бунтарь», керів. «Бойового загону анарх.-ком.». У грудні 1907 виїхав до Рос. імперії, де й загинув (1908).

Анархістський центр «для Східної Європи» планувалося формувати у центрі єврейського світу – в Одесі. Цей порт пов'язував «країну ідиш» з Лондоном, Нью-Йорком, зв'язки населення допомагали взаємодіяти у масштабах імперії, підтримувати контакти із закордоном. У квітні 1904 р. одеська поліція затримала членів, невідомого до цього часу, піванархістського «Союзу непримиренних» (серед членів групи у 80 осіб, дівчат була третина). На початку 1904 р. до групи приєдналися нові члени, що прибули із Швейцарії – Ольга й Олександр Таратута, Капель і Хася Ердалевські⁴. Поліцейське керівництво вважало, що «непримиренні» мали відношення до вбивства прем'єр-міністра В. Плеве. Завідувач зовнішнім спостереженням Департаменту поліції Є. Медніков припускав, що «непримиренні» відігравали «головну роль» під час замаху. Поліція заарештувала К. Ердалевського, підозрювала Ольгу Таратуту та її сестру Розу у «терористичних» зв'язках з есером С. Балмашовим. Але доказів співучасті виявити не вдалося⁵.

У вересні 1904 р., після нетривалого арешту, більшість заарештованих «непримиренних» було звільнено «за недостатністю доказів» О. Таратута (проходила по справі як Д. Басист, мала прізвиська: «Валя», «Таня», «Бабуся») та Х. Ердалевська намагалися воз'єднати залишки «непримиренних» у «Південноросійську групу анархістів-комуністів». О. Таратута виїхала з Одеси до Катеринослава та Білостока, передавши керівництво групою М. Мецу⁶. 31 січня 1905 р. в Одесі було відкрито нове дізнання на О. Таратуту, але арешт був недовгим... вже у квітні 1905 р. О. Таратута виступала на мітингах. У липні-жовтні 1905 р. поліція припинила кримінальне переслідування, залишивши під наглядом О. Таратуту, Х. Ердалевську, М. Меца, Б. Шершевську⁷.

Звільнені анархісти приєдналися до нової групи «Чорний прапор» (одеську «філію» очолили К. Ердалевський та О. Таратута). В Одесі був надрукований «Летучий листок» «Черное знамя», в якому обґрунтовувався «безмотивний» терор. На початку грудня 1905 р. по Одесі поповзли чутки про підготовку єврейського погрому. 6-8 грудня анархісти кинули бомби у натовп, що очікував на свято тезоіменництва імператора, у козаків і солдатів⁸. Анархісти прагнули поглибити хаос, дезорганізувати та паралізувати владу, підштовхнути злиденних до терору, як до «вищого прояву свободи особистості». За ради цього було вирішено підірвати кав'ярню Лібмана, вважаючи, «немотивований антибуржуазний терор» повинен «заякати експлуататорів і владу». 17 грудня 1905 р. до кав'ярні Лібмана висунулася група терористів: О. Таратута, К. Ердалевський, М. Мец, І. Брунштейн, Б. Шершевська, С. Шашек.

Віленська-Рувінська Роза (Райза, Рухля) (1881 р.н.) - дружина І. Віленського, сестра Ольги Таратуту, у 1899 долучилася до соц.-дем., 1901 – заслана до Сибіру, втекла. У 1904 діяла в групі одес. «незалежних», була заслана, втекла, у 1905-07 в групі «Бунтар» в Одесі та Катеринославі, 1907 арешт і заслання до Сибіру, у 1917 відійшла від анарх. руху.

Віленський Леонід (Ізраїль) (1880 р.н., Переяслав) – соц.-дем., з 1898 діяв у групах Кременчука, Києва, зазнав арештів. Обраний на II з'їзд РСДРП, долучився до більшовиків, з поч. 1905 анархіст, член редкол. «Бунтарь», орг. анарх. федерації в Одесі у 1917, підтримав більшовиків, пом. комісара з фінанс. справ, член Робіт-селян. інспекції (1919), арешт у 1934.

⁴ Держархів Одеської області (ДАОО). Ф. 634. Оп. 1. Спр. 105. Арк. 59-66.

⁵ Центральний державний історичний архів України у м. Києві (ЦДАК). Ф. 386. Оп. 2. Спр. 26; Письма Меднікова Спиридовичу // Красный Архив. 1926. Т. 4 (17). С. 192-219.

⁶ ДАОО. Ф. 634. Оп. 1. Спр. 105. Арк. 88.

⁷ ДАОО. Ф. 634. Оп. 1. Спр. 105. Арк. 111-115.

⁸ ЦДАК. Ф. 385. Оп. 1. Спр. 1917. Арк. 5-8.

У вікна кафе вони жбурнули чотири бомби. «Лібмановський акт» мав величезний резонанс по всій імперії. Після нього анархісти видали листівку: «Нехай терор особистий і масовий широкою хвилею розіллється по всій країні! Нехай буржуазія відчуває, що повстав, нарешті, робочий клас не задля гри з нею у політику, а для повного її знищення і захоплення її власності»⁹. Через тиждень усі учасники акту були заарештовані, а у листопаді 1906 р. Одеський військово-окружний суд виголосив вирок: М. Мец, Й. Брунштейн, Б. Шершевська (перший вирок жінці на смерть у Російській імперії з 1881 р.) були засуджені до страти через повішання. О. Таратута була засуджена до 17 років каторги та не була страчена тому, що у неї була двохрічна дитина (син Леонід)¹⁰.

15 грудня 1906 р. О. Таратута здійснила втечу з одеської в'язниці, підкупивши охорону. Незабаром вона опинилася у Москві, де (разом з чоловіком) створила групу анархістів «Бунтар». Але, після початку арештів серед учасників групи, у березні 1907 р. спромоглася втекти до Швейцарії, де редагувала газету «Бунтарь». У серпні 1907 р. О. Таратута відвідує Одесу для організації втечі анархістів із в'язниці та збройного нападу на артільника заводу Гена, в якого було захоплено 3200 руб.¹¹ У серпні 1907 р. анархісти-емігранти провели у Женеві об'єднаничу конференцію, створивши «Союз російських анархістів-комуністів» і його «Бойовий загін» із завданням – підстобнути нову революцію. О. Таратута була призначена організатором терору в Одесі, для чого їй було надано 7 тис. руб. «Загін» планував провести замах на командувача Одеським військовим округом, градоначальника Одеси, начальника в'язниці, голову військово-окружного суду, вибух будівлі цього суду під час засідання. Але поліція, завдяки провокаторам, дізналася про ці плани. У лютому 1908 р. пройшли арешти бл. 50 анархістів «Бойового загону».

О. Таратута готувала вибух київської «Лук'янівки», щоб організувати втечу заарештованих анархістів з цієї в'язниці. Натомість у березні 1908 р. поліція затримала її з валізою ручних бомб, після чого суд засудив її на 21 рік каторги¹².

У березні 1917 р., після Лютневої революції, О. Таратута вийшла на свободу. Вона оселилася у Києві, створивши «Чорний Хрест» допомоги репресованим анархістам: «У дні гетьманської реакції у 1918 р., робить величезну справу, надаючи допомогу та порятунок сотням революціонерів різних партій», віддає себе вихованню сина¹³. У червні 1920 р. О. Таратута відновлює контакти з Конфедерацією анархістів України «Набат». Під час союзу Революційно-повстанської армії України імені батька Махна з Червоною армією (жовтень-листопад 1920 р.) вона їде до Харкова, щоб організувати там «Чорний Хрест», працювати над визволенням анархістів з радянських тюрем. У листопаді 1920 р. вона стає представником махновської армії при штабі Південного фронту, веде переговори з більшовиками з приводу організації «вільного махновського району», готує Всеросійський анархістський з'їзд у Харкові...

Побувала вона і в Гуляй Полі «у Махна». У кінці листопада 1920 р., коли влада починає «похід на Махна» й арешти анархістів, «Бабуся» потрапляє під маховик репресій. Біль-

⁹ ДАОО. Ф. 634. Оп. 1. Спр. 105. Арк. 20-39.

¹⁰ ДАОО. Ф. 2. Оп. 4 Спр. 8239. Арк. 10-32.

¹¹ ДАОО. Ф. 2. Оп. 4. Спр. 8269-а; Спр. 8573. Арк. 1-9; Ф. 634. Оп. 1. Спр. 748. Арк. 8.

¹² Держархів Російської Федерації (ДАРФ). Ф. 102. Ос. Отд. 1908 г. Спр. 12. Т. 1. Арк. 216-220зв; *Александров О.* Бойовий загін. Миколаїв, 1931. С. 5-6; *Жуків Г.* Спогади рядовика – терориста. Харків, 1928. С. 9-10; *Анисимов С.* Суд и расправа над анархистами – коммунистами // Каторга и ссылка. 1932. № 95. С. 129-140.

¹³ Гонения на анархизм в Советской России. Берлин, 1922. С. 44.

шовики вимагали від неї підписки «не брати участі в політичній діяльності» та анархістських групах, але вона відмовилася. Два роки вона відсиділа у в'язниці, спочатку у Харкові, а з січня 1921 р. – у Москві (Бутирка). У лютому 1921 р. взяла участь у похоронах П. Кропоткіна, після чого, самотійно, повернулася до тюрми. У квітні 1921 р., під час насильницького переведення анархістів до Орловського централу, Ольга була побита чекістами й «11 діб голодувала, протестуючи проти нестерпного тюремного режиму»¹⁴.

На початку 1922 р. О. Таратута й анархістка з 1904 р. Анастасія Степанова-Галаєва опинилися на засланні у Вологодський губернії. Відбувши строк у 1924 р. подружки оселилися у Києві, намагаючись відтворити анархістське підпілля. Згодом у свідченнях анархіста В. Білаша «спливе» інформація, що тоді О. Таратута «тримала явку на польському кордоні» – «вікно», за допомогою якої анархісти Одеси й інших міст підтримували «зв'язок з емігрантами»¹⁵. У тому ж році вона була знову заарештована за анархістську пропаганду, але заступництво більшовицького лідера Г. П'ятакова, що в юності був анархістом, допомогло «Бабусі» повернутися на волю. За підтримки Всесоюзного товариства політкаторжан і засланців вона оселилася у Москві, але довго там не затрималася... «Бабуся» та А. Степанова-Галаєва, зі скандалом вийшли з «товариства», протестуючи проти його перетворення на філію Державного політичного управління (ДПУ)¹⁶. У Києві вона доглядала хвору на сухоти А. Степанову-Галаєву, що померла у жовтні 1925 р. О. Таратута змогла надрукувати в одеському журналі «Кандальный звон» спогади про А. Степанову-Галаєву, залишити спогади «Киевская Лукьяновская тюрьма» у книзі «Каторга и ссылка: К истории революционного движения в России» (Київ, 1924).

У січні 1927 р. О. Таратута оселяється в Одесі, намагаючись відновити підпілля на основі конспірації за системою «п'ятірок». Тут вона, знаходячись «у важкому матеріальному стані», прагне влаштуватися на службу до Будинку ветеранів революції. Чекістами була зафіксована таємна «конференція» семи одеських анархістів під головуванням О. Таратути, на якій вони намагалися сформулювати позицію у можливій майбутній війні між СРСР і країнами Антанти. Думки анархістів поділилися, хоча більшість висловилися за оборону Батьківщини¹⁷. У лютому 1927 р., під час будівельних робіт, було знайдено останки страченого у 1906 р. анархіста Лева Тарло й влада вирішила провести офіційне «почесне революційне перепоховання» під патронатом Товариства політкаторжан. На одеському цвинтарі зібралося з два десятка анархістів перед якими О. Таратута виступила з промовою, яку чекісти розглядали як «антирадянську» заяву¹⁸.

З появою О. Таратути в Одесі додалося роботи місцевим спецслужбам, що фіксували «посилення анархістів»: організацію нових груп, поширення листівок, агітацію. Вони відкрили зв'язки одеситів з-за кордоном, звідки надходила допомога від «Чорного Хреста». Підпільні гуртки анархістів в Одесі були «знайдені» на судноремонтному заводі, серед ван-

¹⁴ Гонения на анархизм в Советской России... С. 45

¹⁵ Яруцкий Л. Махно и махновщина. Мариуполь, 1995. С. 310.

¹⁶ Быковский С. Анархисты – члены Всесоюзного общества политкаторжан и ссыльнопоселенцев // Всесоюзное общество политкаторжан и ссыльнопоселенцев – образование, развитие, ликвидация. 1921-1935. Москва: Мемориал – «Звенья», 2004. С. 85-91.

¹⁷ ДАОО. Ф. Р-8065. Оп. 2. Спр. 12812. Арк. 47.

¹⁸ Галузевий держархів Служби безпеки України, м. Київ (ГДА СБУ). Ф. 13. Оп. 1. Спр. 370. Т. 1. Арк. 84; Т. 3. Арк. 134; Т. 9. Арк. 98-99; Т. 16. Арк. 156.

тажників, безробітних водників¹⁹. У Бюро металістів була знайдена анархістська листівка, в якій робітників закликали до демонстрації проти влади, а інша листівка «Долой государство!» закликала вимагати звільнення анархістів з радянських тюрем. У залізничних майстернях поширювався лист від анархістів-залізничників з ультимативною вимогою до адміністрації – зняти обмеження на приробіток для робітників. У листі містилися погрози, що в іншому випадку робітники почнуть акти терору проти керівництва залізниці²⁰. «Бабуся» була затримана за звинуваченням у спробі організації анархістського комітету залізничників, але, «після розвалу справи», звільнена.

Влітку 1927 р. в СРСР стали поширюватися нелегальні листівки анархістів з приводу судового процесу по справі американських анархістів Н. Сакко і Б. Ванцетті (поширювалися листівки, як видрукувані у СРСР, так і листівки завезені з Парижу). У листівках справа порівнювалася з десятками незаконних арештів анархістів СРСР, лунав протест проти зловживання радянської влади іменами Н. Сакко і Б. Ванцетті, коли тисячі таких же «мучеників-анархістів» безпідставно запроторені до в'язниць країни. У Москві було нелегально створено Бюро анархістів по захисту Сакко та Ванцетті, О. Таратута, як активістка «Чорного Хреста», долучається до Бюро. 22 серпня з Москви до Одеси прибув анархіст Н. Варшавський, що привіз із собою анархістські листівки. В Одесі він зупинився у квартирі О. Таратути. Цю зустріч чекісти представили як створення нелегальної одеської Групи захисту Сакко та Ванцетті. Наступного дня, під час обшуку, в квартирі Таратути було виявлено листівки, Н. Варшавський був заарештований як «анархістський кур'єр» (отримав три роки політизолятора). О. Таратута була залишена на свободі, але сама з'явилася до ДПУ і вимагала свого арешту «із протестом с приводу арешту Н. Варшавського»²¹. Центральне ДПУ вирішило, що такий арешт буде «недоцільним». Скоріш за все ДПУ використовувало О. Таратуту в якості несвідомої «приманки», слідкуючи за нею та вираховуючи її «контакти». У жовтні 1927 р. О. Таратута залишила Одесу та переїхала до Києва, де, за інформацією сексотів, зустрічалася з Ф. Овруцькою – дружиною відомого анархіста Арона Барона, що перебував у сибірському засланні.

ДПУ планувало провести гучний процес над анархістами – «Всеросійський ліквідаційний з'їзд», але ці плани не були реалізовані²². В Одесі операція з ліквідації підпілля відбулася у січні 1929 р. – 16 анархістів було затримано за участь у «регіональній конференції» та у зв'язку з поширенням листівок (у грудні 1928 р. по вузах Одеси з'явилися листівки «організації анархістів-революціонерів»). 31 грудня на квартирі Арона Давуда сталася «зустріч Нового року», на якій зібралося бл. 20 анархістів. На допитах анархіст І. Єлизаветенський свідчив, що ця зустріч була проведена для відтворення «федерації», відновлення зв'язків з іншими містами та «засланням».

За інформацією ДПУ консолідацією анархістської «партії» займалася керівна «трійка», з якої була відома О. Таратута. Чекісти дізналися про слова О. Таратути: «...у Москві існує думка про те, що в Україні йде успішна підготовка до відновлення роботи анархістів».

¹⁹ ГДА СБУ. Ф. 13. Спр. 370. Т. 5. Арк. 122; Т. 10. Арк. 180; Т. 16. Арк. 25, 32-33, 73, 205, 231.

²⁰ ДАОО. Ф. П-7. Оп. 1. Спр. 1037. Арк. 633.

²¹ ДАОО. Ф. П-314. Оп. 2. Спр. 146; Дело Труда (Париж). 1928. № 32.

²² Рублев Д.И. Из истории леворадикального сопротивления коммунистической диктатуре: анархисты Московского региона в середине 1920-х-1930-х гг. // Российская история. 2011. № 4. С. 160; Дубовик А. Анархистское подполье в Украине в 1920-1930-х гг.: контуры истории. URL: <http://socialist.memo.ru/books/html/dubovik3.html>

З цього вони зробили висновок, що підпіллям керував якийсь «Центр у Москві», що планував скликання всеросійської анархістської конференції. «Центр» створював в Україні «підпільні групи» та направив до Одеси «представника» для вибору делегатів на конференцію.

Керівництво ДПУ припускало, що до Одеси «з директивою» приїхала О. Таратута, але, скоріш за все, вона була тільки одним з авторів «директиви». «Директиву» та листівки «Платформи» привіз якийсь «поет», серед присутніх були «чотири невідомих жінки з Ленінграду». На цій зустрічі було вирішено створити федерацію анархістів з опонентів радянської влади «крім тих, що скомпрометували себе легальною роботою», анархістів «карелінської» групи. Стало відомо, що федерація планувалася на «платформі Союзу анархістів», що була розроблена в Парижі П. Аршиновим і Н. Махном. На зустрічі з рук у руки передавали листівки з «платформою Аршинова». Присутні, припускаючи «технічний» блок з троцькістами, вирішили, що у сучасних умовах «махновський рух може знайти багатий ґрунт, а очолили його змогли б анархісти»²³. У 1929 р. О. Таратуту очікував новий арешт і вирок – три роки політизолятора. На свободу О. Таратута вийшла наприкінці 1931 р.



Ольга Таратута
(фото зі справи 1938 р.)

Мешкаючи у Москві, вона не припинила листування з анархістами, з Одеси до неї завітали анархістки Р. Вегер і Ф. Гексельман. На таємних зборах на квартирі Н. Епельбаума гості розповідали про анархістський документ «Платформа».²⁴ Новий арешт О. Таратуту стався у травні 1933 р., коли ДПУ стало відомо про її контакти з головою «Чорного хреста» Франції Я. Дубинським.

Після трьох років заслання вона вийшла на свободу виснаженою та хворою, заробляла на хліб працюю у московський артілі «Цветмет». Останній її арешт стався у листопаді 1937 р. Військова колегія Верховного суду СРСР засудила її до страти за анархічну діяльність... і в той же день (8 лютого 1938 р.) вона була розстріляна у «Комунарці».

«Бабуся» виявила вольові якості безкомпромісності, хоробрості та стійкості у відстоюванні своїх ідеалів. Вона стала захисницею політв'язнів у в'язницях СРСР. Протягом тридцяти років вона залишалася визнаним авторитетом у середовищі радикальних «борців за майбутнє». Тюрми, каторга та заслання не зламали опозиціонерку. У той же час, формулюючи оцінку радикалізму першої чверті ХХ ст., не слід забувати про криваві вбивства та заклики до «масового класового терору». Такий масовий терор, але державний, знищував у 1930-х рр. все, що нагадувало про опозицію, у першу чергу, носіїв ідей і «практиків» революційного терору. Терористи початку ХХ ст. у 1937-1938 рр. «відповіли» за свої колишні «терористичні заклики», коли сталінська влада з острахом очікувала терористичного «удару у відповідь». Ольга Таратута й інші «підпільні» анархісти, під впливом жадливого тероризму «диктатури пролетаріату», перейнялися ідеями демократії та стали першими у СРСР «правозахисниками». Фемінізм революційних років був задавлений патріархальними нормами, які дістав зі старої шухляди Йосип Сталін.

²³ ДАОО. Ф. Р-8065. Оп. 2. Спр. 12812 (додаток)

²⁴ Ibid. Арк. 8-10.

Savchenko Victor

«Grandmother of Anarchy».

Olha Taratuta – the Phenomenon of Women in the Revolutionary Era (1903–1938)

Abstract: The article examines the biography of the most famous anarchist of Ukraine Olha Taratuta, who was among the founders of Ukrainian anarchist organizations in 1903, and one of the last leaders of the anarchist underground in the USSR in the 1930s. O. Taratuta went through political «universities» in the party of Russian Social Democrats, was for some time in the Leninist group, but left Western Europe and moved to Odesa, where she became one of the leaders of a radical group of «irreconcilables» (followers of Jan Makhaisky).

O. Taratuta began with the organization of workers' strikes and high-profile terrorist acts, about which all the newspapers of the Russian Empire wrote («Liebman's act of unmotivated terror» in Odessa in December 1905), later created the anarchist group «Rebel» and the «Battle Squad» of anarchists, which aimed at the assassination of the mayor of Odessa, commander of the Odesa military district, the Chairman of the Odesa Military District Court. Her position became the most radical among the «left» in Ukraine and the methods were considered the most brutal in the bloody revolutionary vortex of 1905–1907, O. Taratuta called for the mass physical extermination of members of the «exploiting class and imperial power». In 1917, when she returned from hard labor to Kyiv, she took care of anarchist dissidents persecuted by the Soviet and «White» regimes, she managed to «cooperate» with N. Makhno, and later tried to organize a labor movement against the «dictatorship of the proletariat».

O. Taratuta's «underground» activity in the anarchist structures of Kyiv, Odesa, and Kharkiv, which was directed against the Bolsheviks, is well known. Beginning in 1920, she was constantly subjected to repression by the Soviet Powers, and in 1938 she was shot for calling for an end to State violence. Considering the fate of O. Taratuta, the author makes a generalization about the phenomenon of women's participation in the anarchist movement in Ukraine, in which «under the black flag» of anarchy thousands of women fought for their illusory ideals. The phenomenon is extreme radicalization and the transition to extremist forms of struggle among women revolutionaries in 1903–1908. Later, revolutionary terrorism itself evolved, and O. Taratuta and her comrades began to fight against state terrorism of the «red» dictatorship. The issue of women's participation in the revolutions of the early XX century, in different countries, their gender goals and the desire to curb sexism remain relevant in the modern/postmodern paradigm.

Keywords: revolution, exile, opposition, anarchism, terrorism, feminism, empire, Soviet Power